

хах української шовіністическої (!) общественности и, в частности, самой сильной сейчас группой проф. Ефремова и внутри ее».

Фактично вся книга, яка на дві третини складається з документів, є драматичною розповіддю про безжалісну і бездушну машину тоталітарної влади, яка не гребувала жодними засобами, щоб адаптувати вченого до своїх прагматичних потреб, і водночас — це книга про слабку й немолоду вже людину, яка могла протиставити тій машині лише свій науковий авторитет і людську шляхетність. І те, й друге для більшовиків було цінністю досить умовною, проте до якоїсь межі й до якогось часу вони мусили з цим рахуватися. «Гнется, но не ломается», — так досить влучно схарактеризував ученого один із чекістських «грушевськознавців».

Жоден Фауст, як відомо, не має шансів виграти у Мефістофеля. Але й Мефістофель не може цілковито перемогти Фауста. Михайло Грушевський, наскільки міг, опирався маніпуляціям НКВД, хоч і не уникнув, на жаль, фатальних міжособних конфліктів з Єфремовим, Кримським та їхніми прибічниками в Академії, — що, власне, й входило до стратегічних задумів більшовицьких ляльководів. І все-таки він вписав яскраву сторінку в діяльність ВУАН 20-х років — і своїми власними працями, і редагованими ним виданнями, і, зрештою, діяльністю своїх учнів та послідовників. Це правда, що вся його школа в 30-х роках була знищена, а всі його публікації вилучені й заборонені. Можливо, правдою є й те, що за кордоном він зробив би не менше. Вочевидь, ми ніколи не знайдемо однозначної відповіді на питання, чи варто було професорові Грушевському фатального 1924 року повертатися в Україну.

Але, крім наукових заслуг, він залишив нам вагомий людський урок, тим вагоміший, що припав на епоху, про яку опонент і колега Грушевського академік Єфремов сказав влучно й вичерпно: «Підлішого часу не було й не буде».

М.Р.

George Luckyj. Shevchenko's Unforgotten Journey. — Toronto: Canadian Scholars' Press. — 1996. — 119 p.

Найновіша книжка торонтського професора Джорджа (Юрія) Луцького під назвою «Шевченкова незабутня подорож» визначена автором як «короткий біографічний нарис». Це вже не перше

його звертання до шевченківської тематики. Серед численних дослідницьких і популяризаторських праць з україністики, написаних за півстоліття 78-літнім професором, щонайменше чотири присвячено Шевченкові та його сучасникам: «Між Гоголем і Шевченком» (1971), «Шевченко та його критики» (1980), «Пантелеймон Куліш. Нарис його життя і доби» (1983), «Молода Україна. Братство св. Кирила й Мефодія» (1986). В його перекладі й опрацюванні побачила світ також наукова біографія Шевченка пера Павла Зайцева (1986).

Саме на цю біографію він посилається у своїй найновішій книзі, мотивуючи необхідність власного, радше популяризаторського, ніж академічного твору про Шевченка. Від своєї попередниці книга Луцького відрізняється не лише значно меншим обсягом (120 стор.), а й більшою фрагментарністю і, сказати б, есеїстичністю. За словами самого автора, йшлося йому передусім про людський, гуманістичний вимір Шевченкової постаті, а також про відтворення духу часу, про інтелектуальний контекст Шевченкової доби. У звичніших для нас термінах цей різновид біографії можна назвати напівбелетризованим, поставивши його десь посередині між книгами Тинянова та Моруа.

Для чужоземного читача саме така біографія може виявитися значно привабливішою, ніж переобтяжена подробицями, важкочитабельна біографічна студія, а тим більше — поетичні переклади, з яких збагнути Шевченкову геніальність чужинцям доволі важко. У певному сенсі таку біографію можна вважати перекладом складного і, що особливо важливо, маловідомого явища на мову масової культури. У даному випадку йдеться не про масового читача взагалі, а радше про «масового інтелігента», якому біограф намагається полегшити входження у невідомий світ за допомогою відомих імен та реалій, розкиданих, немов світлячки, у темному євразійському лісі та його малоросійському передлісі.

Таким чином ми довідуємось «непропорційно» багато (як на тутешні мірки) про польське повстання 1830 року, свідком якого Шевченко став у Вільно, і про масонський рух у Російській імперії, учасником якого був Шевченків учитель Карл Брюллов. Ми знаходимо цікаве означення знаменитого «Сну» як «дантівської поеми», і не менш цікаву характеристику Варвари Репніної як «невротичної особи» на підставі її листів до Шарля Ейнара в Швейцарію.

Часами автор, здається, трохи передає куті меду: коли притягує до тексту, наприклад, Шопенгауера — не лише як «Шевченкового сучасника», а й як Фрейдового «попередника». Чи, скажімо, послідовно виставляє до кожного розділу ефектні епіграфи з Д.Г.Лоренса, Т.С.Еліота, Джона Донна, Волта Вітмена, додає в Шевченкові фаустівський дух, а також суто давньогрецьке став-

лення до Еросу — на протигагу Танатосу (при цьому з'являється посилання на ще одного Шевченкового сучасника, С. К'єркегора, — для того лише, аби зазначити, що їхнє ставлення до Еросу і Танатосу було принципово різним).

Та назагал у книзі чимало цікавих, не надто відомих навіть українському читачеві фактів — починаючи від спостереження про цілковиту відсутність слова «українець» у Шевченкових текстах (для поета існувала лише «Україна», тобто певна територія, яку він, наче деміург, мусив заселити власноруч витвореним народом) до не менш цікавої згадки про поетів намір створити лібретто для опери «Мазепа» (намір не збувся, бо Шевченкове ставлення до Мазеви виявилось неприйнятним для композитора П. Селецького, котрий, як «істинний малорос», навіть поему «Полтава» Пушкіна вважав недостатньо антимазепинською).

У «Шевченковій назабутній подорожі» намічено чимало проблемних вузлів, що, зрозуміло, не могли бути розв'язані у короткому біографічному нарисі. Це стосується, зокрема, побіжно кинутих заважень про причину раптового звернення молодого художника Т. Шевченка до поезії (за Дж. Луцьким, це сталося головним чином тому, що він не дістав при закінченні Академії золотої медалі, а отже й не зміг поїхати до Італії вчитися далі за урядову стипендію); чи, скажімо, про існування мовби двох Шевченків — творця розважливого класицистичного малярства і, водночас, бунтарської романтичної поезії (цікаву інтерпретацію такої двоїстості подає у своєму «Поетові як міфотворцеві» Дж. Грабович, — Дж. Луцький, однак, ані не підтримує, ані не спростовує цієї інтерпретації).

Потребувала б певного доведення й авторова гіпотеза щодо причин відходу Шевченка від української поезії й переходу на цілих шість років до російської прози (головною причиною Луцький вважає самотність і відчай поета під час заслання); те саме стосується й тези про поетове пияцтво як наслідок життєвих невдач і розчарувань (зокрема — вкрай невдалої, «катастрофічної», за словами Дж. Луцького, поїздки на Україну 1859 року).

Хоч книжка, за словами самого автора, «на 90 відсотків складається з фактичного матеріалу і лише на 10 відсотків є вигадкою», ці «10 відсотків», на наше щастя, не перемішані з рештою тексту, а досить компактно виокремлені в заключний підрозділ «Незабутньої подорожі». Побудований цей підрозділ у формі розмови двох українських інтелектуалів, наших сучасників, із французьким гостем, який має намір разом із ними знімати біографічний фільм про Шевченка. Для українського читача фікційність цього підрозділу є цілком очевидною — з багатьох деталей, тимчасом як для читача іноземного він загалом успішно стилізований під «нон-фікшн». Читати, а тим більш перекладати

цей розділ на українську необов'язково; його призначення суто утилітарне — відповісти на головні запитання, що можуть виникнути в чужинців після прочитання основного тексту, — передусім щодо місця Шевченка в українській культурі та подальшого розвитку цієї культури аж до наших днів.

М.Р.

Rybo-wino-kur. Antologia literatury ukraińskiej ostatnich dwudziestu lat. — Warszawa: Swiat literacki/Tyrsa, 1994.— 234 s.

Bu-Ba-Bu i Inni (Ukraińcy). — Literatura na swiecie, №10, 1995.

Безповоротно, здається, минули часи, коли видання нової української літератури за кордоном здійснювалися по двох різних лініях, які жодним чином між собою не перетиналися, хоч і були, по суті, відбиттям того самого, «двоєдиного» процесу політичної конфронтації та літературного обслуговування відповідної кон'юнктури. На Заході видавали здебільшого публіцистику та політизовану прозу дисидентів, а на Сході, себто в країнах соцтабору, — «визначні здобутки» соцреалізму, апробовані, як правило, у Москві й там-таки перекладені на мову «інтернаціонального спілкування».

Сьогодні в Москві любов до братніх літератур дещо вщухла, поступившись місцем значно ширшій і, безумовно, практичнішій любові до каспійської нафти та чорноморського флоту. Тим приємнішою й прикметнішою є некон'юнктурна увага, яку виявляють нині до української літератури в інших європейських столицях — без жодної скидки чи то на соцреалізм, чи то на дисидентство. Лише за останні кілька років антології найновішої української літератури з'явилися у США, Румунії, Швеції, Німеччині та Іспанії.

Тим часом, однак, обмежимося двома польськими антологіями, що, по суті, протягом року побачили світ у Варшаві. Одна з них має екзотичну назву «Рибо-вино-кур» — за серією графічних робіт Володимира Кауфмана, що разом з іншими львівськими художниками розкішно цю книжку проілюстрував; друга є фактично спеціальним числом популярного місячника «Література на свеце», що має не менш екзотичну назву «Бу-Ба-Бу та Інші (Українці)» й не менш екзотичні квітки Катерини Білокур на обкладинці.

Упорядником першого видання, автором передмови до нього й ґрунтовної бібліографії української літератури в польських перекладах є професор Варшавського університету Оля Гнатюк,